

Міністерство освіти і науки України

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова

Кафедра управління проектами та системного аналізу

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ РИЗИК. РИЗИКОЛОГІЯ

**Методичні вказівки
для самостійного вивчення дисциплін**

для студентів усіх форм навчання за спеціальностями
051 «Економіка» та 073 «Менеджмент»

Одеса – 2018

Рецензент: д.е.н., проф., проф. кафедри економіки підприємства та корпоративного управління В.М. Орлов.

Гранатуров В.М. Підприємницький ризик. Ризикологія: методичні вказівки для самостійного вивчення дисциплін / Гранатуров В.М. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2018. – 28 с.

Методичні вказівки для самостійного вивчення дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» для студентів усіх форм навчання за спеціальностями 051 «Економіка», 073 «Менеджмент» відносно мети, структури та особливостей вивчення навчальних матеріалів. Вони містять контрольні питання для самостійної роботи, плани практичних занять, які супроводжуються переліком рекомендованої літератури, а також завдання для виконання комплексної роботи.

Наведено методичні рекомендації по роботі з сучасною літературою в області невизначеності та ризику. Дотримуючись цих рекомендацій, студенти самостійно та при консультуванні викладачем сформулюють необхідні компетенції по роботі з професійною інформацією у предметній області.

СХВАЛЕНО

на засіданні кафедри УПСА
ОНАЗ ім. О.С. Попова
Протокол № 4 від 31. 10. 2017 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

методичною радою
ОНАЗ ім. О.С. Попова
і рекомендовано до друку.
Протокол № 4 від 27.12. 2017 р.

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Програма навчальних дисциплін	4
2. Контрольні питання для самостійної роботи студентів	6
3. Плани практичних занять для студентів очної форми навчання.....	8
4. Планы практических занятий (для студентов зарубежных стран, обучающихся в ОНАС им. А.С. Попова)	13
5. Плани практичних занять для студентів заочної форми навчання	19
6. Завдання для виконання комплексного завдання студентами усіх форм навчання	20
7. Задание для выполнения комплексного задания студентами зарубежных стран, обучающихся в ОНАС им. А.С. Попова	23
8. Рекомендації по роботі з сучасною літературою в області невизначеності умов діяльності підприємств та викликаного ними підприємницького ризику	25

ПЕРЕДМОВА

Метою вивчення дисциплін «Підприємницький ризик», «Ризикологія» є здобуття знань, необхідних для виконання управлінських функцій щодо прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності; ознайомлення з основними питаннями про джерела виникнення економічного ризику; складом та характеристиками ризиків, що виникають у різних сферах підприємницької діяльності; суттю та основними принципами управління ризиком; методами якісного та кількісного аналізу ризиків у системі бізнес-планування; шляхами та методами запобігання або зниження рівня ризику підприємницьких проєктів; засвоєння найбільш типових прийомів моделювання та вимірювання економічного ризику у процесі прийняття рішень, опанування відповідним апаратом (методи, моделі, інформаційне та програмно-методичне комп'ютерне забезпечення) з метою практичного використання в різноманітних проблемах (теоретична економіка та менеджмент, економіка підприємств).

1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Тема 1. Ризик як економічна категорія, його сутність, причини виникнення.

Об'єктивність постановки проблеми економічного ризику, його суть. Проблема ризику на сучасному етапі розвитку суспільства. Поняття підприємницького ризику, його основні елементи та риси. Причини виникнення ризику. Об'єкт, суб'єкт і джерела ризику.

Тема 2. Управління ризиком.

Суть та характеристика управління ризиком, суб'єкт та об'єкт управління у системі управління ризиком. Основні засади та прийоми управління ризиком. Блок-схема процесу управління ризиком, основні етапи управління ризиком та їх характеристика.

Тема 3. Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків.

Сутність якісного аналізу ризику. Основні засади класифікації ризику. Побудова системи класифікації ризику. Характеристика ризиків у різних сферах підприємницької діяльності. Визначення складу ризиків, що загрожують підприємницькому проєкту.

Тема 4. Методи кількісного аналізу ризиків.

Сутність кількісного аналізу ризиків. Статистичні методи кількісної оцінки ризику. Експертні процедури та методи суб'єктивних оцінок у вимірюванні ризику. Загальні підходи до кількісної оцінки ризику. Характеристика існуючих показників кількісної оцінки ризиків. Специфічні показники, які використовуються для кількісної оцінки ризику. Шкали ризику та характеристика їх градацій.

Тема 5. Методи прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності.

Порівняльна оцінка варіантів управлінських рішень з урахуванням ризику. Прийняття рішень в умовах ризику з використанням різноманітних показників кількісної оцінки ризику. Методи прийняття рішень в умовах невизначеності з використанням критеріїв Лапласа, Вальда, Севіджа, Гурвиця.

Тема 6. Методи попередження та зниження підприємницького ризику.

Характеристика основних методів попередження та зниження підприємницьких ризиків – страхування, резервування засобів, диверсифікація, лімітування. «Ціна» різноманітних методів зниження ризиків. Вибір та обґрунтування методів попередження та зниження ризиків. Оцінка ефективності заходів щодо попередження та зниження ризиків.

Тема 7. Аналіз ризиків інвестиційних проектів.

Особливості оцінки ризиків інвестиційних проектів. Бізнес-план інвестиційного проекту. Методи оцінки та урахування ризиків інвестиційних проектів.

Тема 8. Ризики портфельних інвестицій та їх урахування у процесі формування та оптимізації портфеля цінних паперів.

Питання формування портфеля цінних паперів. Методи та моделі оптимізації портфеля цінних паперів: модель Марковица, модель МОКА, модель Шарпа. Комп'ютерні технології в аналізі ризиків.

Рекомендована література

Основна

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.
3. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко. – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
4. Гранатуров В.М. Методи кількісної оцінки економічного ризику: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / [В.М. Гранатуров, В.М. Орлов, Л.А. Захарченко та ін.]. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2003. – 36 с.
5. Гранатуров В.М. Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2005. – 32 с.

6. Гранатуров В.М. Шляхи попередження або зниження підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи з курсу «Підприємницький ризик» / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2006. – 22 с.

Додаткова

1. Балабанов И.Т. Риск – менеджмент / Балабанов И.Т. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
2. Бузько И.Р. Экономический риск (методы анализа, оценки и ограничения) / Бузько И.Р. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 331 с.
3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 479 с.
4. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисц. / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: ДЕМІУР, 1996. – 292 с.
5. Грачева М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособ. / Грачева М.В. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. – 216 с.
6. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Качалов Р.М. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.
7. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посіб. / С.М. Клименко, О.С. Дуброва. – К.: КНЕУ, 2005. – 255 с.
8. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
9. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.

2. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Існуючі погляди щодо проблеми ризику на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Існуючі підходи до визначення поняття ризик.
3. Основні елементи ти риси економічного ризику.
4. Причини виникнення економічного ризику.
5. Об'єкт, суб'єкт і джерела ризику.
6. Управління ризиком – визначення, суть, задачі та цілі.
7. Основні засади управління ризиком.
8. Суб'єкт та об'єкт управління у системі управління ризиком.
9. Основні прийоми управління ризиком (засоби розв'язання ризиків).
10. Етапи (послідовність) процесу управління ризиками, їх характеристика.
11. Характеристика якісного методу оцінки й аналізу ризику.
12. Характеристика кількісного методу оцінки й аналізу ризику.

13. Сутність, позитивні якості й недоліки методів експертної оцінки.
14. Використання експертних методів у процесі якісної та кількісної оцінки ризику.
15. Загальна схема експертизи, характеристика її окремих етапів.
16. Аналіз і обробка експертних оцінок
17. Правила побудови класифікації ризиків.
18. Проблемы определения понятий, связанных с риском, и состава предпринимательских рисков
19. Ознаки класифікації ризиків, характеристика родових та видових ризиків.
20. Використання класифікації ризиків для визначення складу ризиків, які загрожують підприємницькому проекту.
21. Характеристика окремих ризиків (визначення, причини виникнення):
 - 21.1 техніко-технологічні ризики;
 - 21.2 природно-кліматичні ризики;
 - 21.3 ризики країни;
 - 21.4 валютні ризики;
 - 21.5 податковий ризик;
 - 21.6 організаційні ризики;
 - 21.7 маркетинговий ризик;
 - 21.8 кредитні ризики.
22. Середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, закон розподілу ймовірностей випадкової величини) та їх використання для кількісної оцінки ризику.
23. Існуючі методичні підходи до кількісної оцінки ризику та їх характеристика.
24. Середньозважена оцінка ризику, її характеристика та застосування.
25. Метод μ - σ , його характеристика та застосування.
26. Аналіз беззбитковості та його використання для кількісної оцінки ризику.
27. Оцінка чутливості підприємницьких проектів до зміни його основних параметрів та її використання для кількісної оцінки ризику.
28. Метод сценаріїв, його характеристика та застосування.
29. Метод імітаційного моделювання, його характеристика та застосування.
30. Шкали ризику, їх призначення та характеристика їх градацій.
31. Особливості оцінювання ризику інвестиційних проектів.
32. Бізнес-план інвестиційного проекту, його структура та зміст.
33. Взаємозв'язок розділу «Оцінка ризиків та форми їх страхування» з іншими розділами бізнес-плану.
34. Найбільш поширені методи кількісної оцінки ризику інвестиційних проектів.
35. Характеристика ситуацій ризику та невизначеності.
36. Використання методів кількісної оцінки ризику при порівняльній оцінці управлінських рішень в умовах ризику.

- 37. Прийняття рішень в умовах невизначеності:
 - 37.1 критерій Лапласа;
 - 37.2 критерій Вальда;
 - 37.3 критерій Севіджа;
 - 37.3 критерій Гурвиця.
- 38. Порівняльна оцінка та область використання методів прийняття рішень в умовах невизначеності.
- 39. Методи та моделі оптимізації портфелю цінних паперів:
 - 39.1 модель Марковица.
 - 39.2 модель МОКА.
 - 39.3 модель Шарпа.
 - 39.4 комп'ютерні технології та моделі, що застосовуються для аналізу ризику.
- 40. Характеристика основних методів запобігання або зниження ризику:
 - 40.1 страхування;
 - 40.2 резервування;
 - 40.3 диверсифікація;
 - 40.4 лімітування.
- 41. Сутність та особливості актуарної діяльності.
- 42. Організація актуарної діяльності як чинник, що створює умови щодо попередження або зниження ризиків у різних сферах підприємницької діяльності.
- 43. Вибір методів зниження економічного ризику.
- 44. Оцінка ефективності заходів щодо запобігання або зниження ризику.

3. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ **для студентів очної форми навчання**

ПЛАН **практичного заняття № 1 на тему «Ризик як економічна категорія,** **його сутність, причини виникнення»**

Питання для обговорення

- 1. Існуючі підходи щодо розуміння категорії «ризик».
- 2. Основні елементи та риси ризику, їх вплив на визначення поняття «ризик».
- 3. Об'єктивне та суб'єктивне у природі ризику.
- 4. Визначення поняття «підприємницький ризик», основні елементи, що його складають.
- 5. Проблема ризику на сучасному етапі розвитку суспільства:
 - фактори, що визначають зростаючу роль ризику та його значення у сучасному суспільстві;

- існуючі теорії щодо формування найновішої фази розвитку суспільства – «суспільства ризику» та «суспільства управління ризиком».
6. Причини виникнення економічного ризику:
- невизначеність зовнішнього середовища та її вплив на виникнення ризику:
 - невизначеність внутрішнього середовища та її вплив на виникнення ризику:
 - основні джерела виникнення ризику та їх характеристика.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.
3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 479 с.

ПЛАН

практичного заняття № 2 на тему «Управління ризиком»

Питання для обговорення

1. Визначення поняття «управління ризиком».
2. Мета та задачі управління ризиком.
3. Об'єкт і суб'єкт у системі управління ризиком.
4. Основні принципи управління ризиком, їх сутність.
5. Основні прийоми управління ризиком, їх характеристика.
6. Правила вибору прийомів управління ризиком.
7. Основні етапи процесу управління ризиком.
8. Сутність та зміст аналізу ризику у системі управління ризиком.
9. Якісний аналіз ризику.
10. Кількісний аналіз ризику.
11. Сутність та зміст заходів щодо попередження або зниження негативних наслідків настання ризикових подій.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М.,

- Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.
3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві / В.В. Вітлінський, Г.І.Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 479 с.
 4. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Качалов Р.М. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.

ПЛАН

практичного заняття № 3 на тему «Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків»

Питання для обговорення

1. Поділ та класифікація предметів, їх сутність та відмінності.
2. Ознаки поділу та класифікації предметів, їх сутність та відмінності.
3. Призначення та загальні принципи класифікації ризиків.
4. Побудова системи класифікації підприємницьких ризиків, характеристика окремих рівнів класифікації.
5. Сутність визначення понять через рід та видові відмінності, їх використання у процесі класифікації ризиків.
6. Визначення ризиків, наведених у схемі класифікації ризиків.
7. Характеристика техніко-технологічних, природно-кліматичних, ризику країни, валютного, податкового, організаційного, маркетингового та кредитного ризиків.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2005. – 32 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.

ПЛАН

практичного заняття № 4 на тему «Характеристика показників, що використовуються для кількісної оцінки ризику, та методи їх визначення»

Питання для обговорення

1. Сутність статистичного методу кількісної оцінки (рівня) ризику.
2. Основні інструменти кількісної оцінки ризику та порядок їх визначення.

3. Нормальний закон розподілу випадкової величини та його використання для кількісної оцінки ризику.
4. Середньозважена оцінка ризику (класичний метод), характеристика та порядок визначення.
5. Метод μ - σ , який використовує середнє значення віддачі та її середньоквадратичне відхилення.
6. Шкали ризику та характеристика їх градацій.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Методи кількісної оцінки економічного ризику: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / [В.М. Гранатуров, В.М. Орлов, Л.А. Захарченко та ін.]. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2003. – 36 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.

ПЛАН

практичного заняття № 5 на тему «Методи прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності»

Питання для обговорення

1. Метод аналізу чутливості проекту до зміни його основних параметрів.
2. Метод сценаріїв.
3. Метод імітаційного моделювання.
4. Прийняття рішень в умовах ризику (порівняння та вибір варіантів рішень, що містять ризик).
5. Прийняття рішень в умовах невизначеності (за критеріями Вальда, Севіджа, Гурвиця).
6. Рішення задач (*вихідні дані надаються викладачем на заняттях*).

Задача 1. Відомий прибуток акцій за певний період часу, з використанням методу μ - σ , визначити більш ефективну із них з урахуванням ризику.

Задача 2. Відомо середнє значення прибутку та його середньоквадратичне відхилення. Відомо також, що прибуток підпорядкований нормальному закону розподілу ймовірностей. Визначити прибуток, який можна отримати із гарантією 68,0%, 84% и 97,5%.

Задача 3. Відома матриця ефективності рішень, обрати найкраще із них в умовах ризику, а також в умовах невизначеності.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Методи кількісної оцінки економічного ризику: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / [В.М. Гранатуров, В.М. Орлов, Л.А. Захарченко та ін.]. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2003. – 36 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учебное пособие. – [4-е изд., перераб. и доп.] / В.М. Гранатуров. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.

ПЛАН

практичного заняття №6 на тему «Методи попередження та зниження підприємницького ризику»

Питання для обговорення

1. Основні методи попередження та зниження ризику та їх характеристика:
 - сутність та види страхування, їх характеристика;
 - сутність та область ефективного застосування резервування;
 - диверсифікація як метод зниження ризику, її сутність та умови ефективного застосування;
 - лімітування як метод зниження ризику, його сутність, приклади застосування лімітування у різних сферах підприємницької діяльності;
 - організація актуарної діяльності як фактор, що сприяє створенню умов для попередження або зниження ризику.
2. Вибір методів попередження або зниження ризику.
3. Оцінка ефективності заходів щодо попередження або зниження підприємницьких ризиків.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Шляхи попередження або зниження підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи з курсу «Підприємницький ризик» / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2006. – 22 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.

ПЛАН
практичного заняття № 7 на тему
«Аналіз ризиків інвестиційних проектів»

Питання для обговорення

1. Поняття інвестицій, інвестиційної діяльності, інвестиційного проекту.
2. Етапи (фази) інвестиційного проектування, їх характеристика.
3. Особливості оцінювання ризику інвестиційних проектів.
4. Бізнес-план інвестиційного проекту, його структура та зміст.
5. Взаємозв'язок розділу «Оцінка ризиків та форми їх страхування» з іншими розділами бізнес-плану.
6. Найбільш поширені методи кількісної оцінки ризику інвестиційних проектів.

Рекомендована література

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І.Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 479 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Грачева М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособ / Грачева М.В. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. – 216 с.
4. Морозов Д.С. Проектное финансирование: управление рисками / Морозов Д.С. – М.: «Анкил», 1999. – 120 с.

4. ПЛАНЫ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ

(для студентов зарубежных стран, обучающихся в ОНАС им. А.С. Попова)

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко– Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Балабанов И.Т. Риск – менеджмент / Балабанов И.Т. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
4. Бузько И.Р. Экономический риск (методы анализа, оценки и ограничения) / Бузько И.Р. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 331 с.
5. Грачева М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособ / Грачева М.В. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. – 216 с.

6. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Р.М. Качалов. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.
7. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416 с.

ПЛАН

практического занятия по теме № 1: «Риск как экономическая категория, его сущность, причины возникновения»

Вопросы для обсуждения

1. Существующие подходы к пониманию категории "риск".
2. Основные элементы и черты риска, их влияние на определение понятия «риск».
3. Объективное и субъективное в природе риска.
4. Определение понятия «предпринимательский риск», основные составляющие его элементы
5. Проблема риска на современном этапе развития общества.
 - факторы, определяющие возрастающую роль и значение риска в современном обществе;
 - существующие теории о формировании новейшей фазы развития общества – “общества риска”.
6. Причины возникновения экономического риска:
 - неопределенность внешней среды и ее влияние на возникновение риска;
 - неопределенность внутренней среды и ее влияние на возникновение риска;
 - основные источники возникновения экономического риска и их характеристика.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Балабанов И.Т. Риск – менеджмент / Балабанов И.Т. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.

ПЛАН **практического занятия по теме № 2: «Управление рисками»**

Вопросы для обсуждения

1. Определение понятия «управление риском».
2. Задачи и цели управления риском.
3. Объект и субъект в системе управления риском.
4. Основные принципы управления риском и их сущность.
5. Основные приемы управления риском и их характеристика.
6. Правила выбора приемов управления риском.
7. Основные этапы процесса управления риском.
8. Сущность и содержание анализа риска в системе управления риском.
9. Качественный анализ риска.
10. Количественный анализ риска.
11. Сущность и содержание мер по предупреждению или снижению отрицательных последствий наступления рисков событий.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Качалов Р.М. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.

ПЛАН **практического занятия по теме № 3 «Методы качественного анализа предпринимательских рисков»**

Вопросы для обсуждения

1. Деление и классификация предметов, сущность и отличия.
2. Признаки деления и классификации предметов, сущность и отличия.
3. Назначение и общие принципы классификации рисков.
4. Построение системы классификации предпринимательских рисков, характеристика отдельных уровней классификации.
5. Сущность определения понятий через род и видовое отличие, и его использование в процессе классификации рисков.
6. Дать определение рисков, представленных на схеме классификации рисков.
7. Характеристика технико-технологических, природно-климатических, странового, валютного, налогового, организационного, маркетингового и кредитного рисков.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.

ПЛАН

практического занятия по теме № 4: «Характеристика показателей, используемых для количественной оценки риска и методы их определения»

Вопросы для обсуждения

1. Сущность количественной оценки риска.
2. Сущность статистического метода количественной оценки риска.
3. Основные инструменты статистического метода количественной оценки риска и порядок их определения.
4. Нормальный закон распределения случайной величины и его использование для количественной оценки риска.
5. Средневзвешенная оценка риска (классический метод), характеристика и порядок определения.
6. Метод μ – σ , использующий для оценки риска среднее значение отдачи и ее среднеквадратическое отклонение.
7. Шкалы риска и характеристика их градаций.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Бузько И.Р. Экономический риск (методы анализа, оценки и ограничения) / Бузько И.Р. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 331 с.

ПЛАН

практического занятия по теме №5: «Методы принятия управленческих решений в условиях риска и неопределенности»

Вопросы для обсуждения

1. Метод анализа чувствительности проекта к изменению его основных параметров.
2. Метод сценариев.

3. Метод имитационного моделирования.
4. Принятие решений в условиях риска (сравнение и выбор вариантов решений, содержащих риск).
5. Принятие решений в условиях неопределенности (по критериям Вальда, Сэвиджа, Гурвица).

Решение задач (*исходные данные выдаются преподавателем на занятии*).

Задача 1. Известна прибыльность акций за определенный период времени, с использованием метода μ - σ , определить наиболее эффективную из них с учетом риска.

Задача 2. Известно среднее значение прибыли и ее среднеквадратическое отклонение. Известно также, что прибыль подчиняется нормальному закону вероятностей. Определить прибыль, которую можно получить с гарантией 68,0%, 84% и 97,5%.

Задача 3. Известна матрица эффективности решений. Выбрать наилучшее из них в условиях риска, а также в условиях неопределенности.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.

ПЛАН

практических занятий на тему № 6: «Методы предупреждения и снижения предпринимательского риска»

Вопросы для обсуждения

1. Основные методы снижения риска и их характеристика:
 - сущность и виды страхования;
 - сущность и область эффективного применения резервирования;
 - диверсификация как метод снижения риска, ее сущность, условия эффективного применения.
 - сущность лимитирования, примеры применения лимитирования как метода снижения рисков в различных сферах предпринимательской деятельности;
 - организация актуарной деятельности как фактор способствующий созданию условий для предупреждения или снижения риска.

2. Выбор методов предупреждения и снижения риска.
3. Оценка эффективности мер по снижению рисков предпринимательских проектов.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики: монография / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: Эвен, 2005. – 204 с.
3. Качалов Р.М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Качалов Р.М. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 248 с.
4. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.

ПЛАН

практического занятия по теме № 7: «Анализ рисков инвестиционных проектов»

1. Понятие инвестиций, инвестиционной деятельности, инвестиционного проекта.
2. Этапы (фазы) инвестиционного проектирования, их характеристика.
3. Особенности оценки риска инвестиционных проектов.
4. Бизнес-план инвестиционного проекта, его структура и содержание.
5. Взаимосвязь раздела «Оценка рисков и формы их страхования».
6. Наиболее распространенные методы количественной оценки рисков инвестиционных проектов.

Рекомендуемая литература

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Грачева М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособ / Грачева М.В. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. – 216 с.
3. Морозов Д.С. Проектное финансирование: управление рисками / Морозов Д.С. – М.: «Анкил», 1999. – 120 с.

5. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

для студентів заочної форми навчання

ПЛАН

практичного заняття № 1 на тему: «Методи якісного та кількісного аналізу ризику»

Питання для обговорення

1. Визначення поняття «підприємницький ризик», основні елементи, що його складають.
2. Причини виникнення економічного ризику.
3. Сутність та зміст якісного та кількісного аналізу ризиків.
4. Характеристика техніко-технологічних, природно-кліматичних, ризику країни, валютного, податкового, організаційного, маркетингового та кредитного ризиків.
5. Метод μ – σ , що використовує для оцінки ризику середнє значення віддачі та її середньоквадратичне відхилення.
6. Метод аналізу чутливості проекту до зміни його основних параметрів.
7. Метод сценаріїв.
8. Прийняття рішень в умовах невизначеності (за критеріями Вальда, Севіджа, Гурвиця).

ПЛАН

практичного заняття № 2 на тему «Методи попередження та зниження ризику»

Питання для обговорення

1. Основні методи попередження та зниження ризику та їх характеристика:
 - сутність та види страхування, їх характеристика;
 - сутність та область ефективного застосування резервування;
 - диверсифікація як метод зниження ризику, її сутність та умови ефективного застосування;
 - сутність лімітування як метод зниження ризику, приклади застосування лімітування у різних сферах підприємницької діяльності;
 - організація актуарної діяльності як фактор, що сприяє створенню умов для попередження або зниження ризику.
2. Вибір методів попередження або зниження ризику.
3. Оцінка ефективності заходів щодо попередження або зниження підприємницьких ризиків.
4. Розв'язання задач.

Рекомендована література

1. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
2. Гранатуров В.М. Методи кількісної оцінки економічного ризику: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / [В.М. Гранатуров, В.М. Орлов, Л.А. Захарченко та ін.]. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2003. – 36 с.
3. Гранатуров В.М. Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2005. – 32 с.
4. Гранатуров В.М. Шляхи попередження або зниження підприємницьких ризиків: методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи з курсу «Підприємницький ризик» / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2006. – 22 с.
5. Балабанов И.Т. Риск – менеджмент / Балабанов И.Т. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
6. Бузько И.Р. Экономический риск (методы анализа, оценки и ограничения) / Бузько И.Р. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 331 с.
7. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 479 с.
8. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.

6. ЗАВДАННЯ

для виконання комплексного завдання студентами усіх форм навчання

Три питання з перелічених раніше «Контрольних питань для самостійної роботи студентів», а також тема реферату видаються викладачем кожному студенту індивідуально.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Сутність поняття, правила визначення понять та можливі помилки при визначенні понять.
2. Проблеми визначення понять, пов'язаних із ризиком.
3. Системний підхід до управління ризиком.
4. Еволюція ризик-менеджменту та зміна парадигм в управлінні ризиками.
5. Існуючий стан проблеми класифікації ризиків.
6. Ризики країни, характеристика та методи визначення.
7. Валютні ризики, склад, характеристика, особливості управління.
8. Зовнішньоекономічні ризики, склад, характеристика.

9. Кримінально-правові ризики, склад, характеристика, класифікація.
10. Фінансові ризики, існуючі підходи до складу та характеристики.
11. Банківські ризики, особливості складу, характеристика.
12. Кредитний ризик, методи оцінки, шляхи зниження.
13. Глобальні ризики, склад, характеристика, вплив на суспільство.
14. Критичний аналіз існуючих методів кількісної оцінки ризику.
15. Критерії прийняття рішень в умовах невизначеності, характеристика, область застосування.
16. Характеристика експертних процедур та їх використання у процесі якісного та кількісного аналізу ризику.
17. Загальна схема експертизи, аналіз та обробка думок експертів.
18. Страхування як метод зниження негативних наслідків настання ризикових подій, види, характеристика, область застосування.
19. Актарна діяльність як фактор попередження або зниження ризику у різних сферах діяльності.
20. Особливості оцінки ризиків інвестиційних проектів.
21. Ризик інвестиційного проекту та його місце у бізнес-плані проекту, з в'язок з іншими розділами бізнес-плану.
22. Методи оцінки та урахування ризиків інвестиційних проектів.
23. Оцінка ефективності заходів щодо попередження або зниження ризиків інвестиційних проектів.
24. Питання формування портфеля цінних паперів з урахуванням ризику.
25. Методи та моделі оптимізації портфеля цінних паперів.

ЗАДАЧІ

ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ЗАВДАННЯ

Задача 1. На підставі вибіркового даних щодо тривалості міжміських телефонних розмов (див. табл.), кількості розмов (4800 тис. од.), а також середньої вартості однієї хвилини розмови (0,7 грн.), приймаючи, що тривалість розмов підпорядковується нормальному закону розподілу, визначити:

- очікувані доходи за міжміські розмови;
- гарантований розмір доходів, який може бути отриманий з імовірністю 68,0%, 84,0% та 97,5%.

Дані щодо тривалості міжміських розмов*

Тривалість (хвилин)	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частота появи	160	220	250	300	220	100	70	50	30

*До значень частоти появи 250, 300 та 220 додати 5 помножене на останню цифру номера залікової книжки.

Задача 2. У таблиці надано дані щодо прогнозованих доходів та відповідні їм значення ймовірностей за двома проектами – А та В. Оцінити міру ризику та обрати проект, що забезпечує краще співвідношення віддача-ризик.

Дані щодо ефективності проектів

Оцінка можливого результату	Проект А		Проект В	
	доходи	ймовірність	доходи	ймовірність
Песимістична	300	0,3	240	0,25
Стримана (найбільш імовірна)	1000	0,5	900	0,5
Оптимістична	1500	0,2	1800	0,25

Задача 3. Відома матриця ефективності рішень в залежності від можливих умов їх реалізації (О). Обрати кращий варіант:

- в умовах ризику (ймовірність настання варіантів реалізації рішень складає відповідно 0,2; 0,5; 0,3);
- в умовах невизначеності, з використанням критеріїв Вальда, Севіджа, Гурвиця (при коефіцієнті оптимізму-песимізму $K = 0,7$).

Матриця ефективності рішень*

Варіанти рішень (Р)	Умови реалізації рішень (О)		
	О ₁	О ₂	О ₃
Р ₁	0,30	0,20	0,25
Р ₂	0,15	0,35	0,30
Р ₃	0,20	0,40	0,25
Р ₄	0,35	0,45	0,15
Р ₅	0,50	0,25	0,20

*До всіх значень, що знаходяться у стовпці О₃, додати 0,01 помножену на останню цифру номера залікової книжки.

Задача 4. Визначити індекси безпеки інвестиційного проекту за ціною одиниці продукції (Ц), змінними витратами, що припадають на одиницю продукції (з) та умовно-постійними витратами (П), якщо ці показники мають наступні заплановані значення: Ц = 23,4 грн., з = 21,2 грн., П = 435,8 тис. грн. Запланований обсяг продукції (Q) складає 268,5 тис. грн.* Надати оцінку отриманим результатам.

*До запланованого обсягу продукції додати 10 помножене на останню цифру номера залікової книжки.

7. ЗАДАНИЕ

**для выполнения комплексного задания студентами зарубежных стран,
обучающихся в ОНАС им. А.С. Попова**

Три вопроса из перечисленных ранее «Контрольных вопросов для самостоятельной работы студентов», а также тема реферата выдаются преподавателем каждому студенту индивидуально

ТЕМЫ РЕФЕРАТОВ

1. Сущность понятия, правила определения понятий, возможные ошибки при определении понятий.
2. Проблемы определения понятий, связанных с риском.
3. Системный подход к управлению риском.
4. Эволюция риск-менеджмента и изменение парадигмы в управлении рисками.
5. Существующее состояние проблемы классификации рисков.
6. Страновой риск, характеристика и методы определения.
7. Валютные риски, состав, характеристика, особенности управления.
8. Внешнеэкономические риски, состав, характеристика.
9. Криминально-правовые риски, состав, характеристика, классификация.
10. Финансовые риски, существующие подходы к составу и характеристике.
11. Банковские риски, особенности состава, характеристика.
12. Кредитный риск, методы оценки, пути снижения.
13. Глобальные риски, состав, характеристика, влияние на общество.
14. Критический анализ существующих методов количественной оценки риска.
15. Критерии принятия решений в условиях неопределенности, характеристика, область применения.
16. Характеристика экспертных процедур и их использование в процессе качественного и количественного анализа риска.
17. Общая схема экспертизы, анализ и обработка мнений экспертов.
18. Страхование, как метод снижения негативных последствий наступления рисков событий, виды, характеристика, область применения.
19. Актуарная деятельность как фактор предупреждения или снижения риска в разных сферах деятельности.
20. Особенности оценки рисков инвестиционных проектов.
21. Риск инвестиционного проекта и его место в бизнес-плане проекта, связь с другими разделами бизнес-плана.
22. Методы оценки и учета рисков инвестиционных проектов.
23. Оценка эффективности мер по предупреждению или снижению рисков инвестиционных проектов.
24. Вопросы формирования портфеля ценных бумаг с учетом риска.
25. Методы и модели оптимизации портфеля ценных бумаг.

ЗАДАЧИ

для выполнения комплексного задания

Задача 1. Прибыль по акциям А и Б за двенадцать периодов представлена в следующей таблице:

Период	Прибыль			Период	Прибыль		
	Акция А	Акция Б	Акция В		Акция А	Акция Б	Акция В
1	20	0	5	7	0	10	8
2	22	12	10	8	10	15	12
3	25	20	15	9	15	12	15
4	18	22	15	10	12	8	18
5	20	27	20	11	23	10	20
6	23	29	23	12	30	20	25

Определить, какая акция является более перспективной с точки зрения соотношения отдача-риск.

Задача 2. Известно, что прибыль подчинена нормальному закону распределения, ее среднее значение ($\mu = 300$ тыс. грн.), а среднеквадратическое отклонение ($\sigma = 60$ тыс. грн.). Определить, какую прибыль можно получить с гарантией 68,0%, 84% и 97,5%.

Задача 3. Известна матрица эффективности решений в зависимости от возможных условий их реализации. Выбрать лучший вариант:

- в условиях риска (вероятности наступления вариантов обстановки составляют соответственно 0,25; 0,5 и 0,25);
- в условиях неопределенности с использованием критериев Вальда, Сэвиджа и Гурвица (коэффициент оптимизма-пессимизма равен $K = 0,7$).

Матрица эффективности решений *

Варианты решений (Р)	Условия реализации решений (О)		
	О ₁	О ₂	О ₃
Р ₁	0,30	0,20	0,25
Р ₂	0,15	0,35	0,30
Р ₃	0,20	0,40	0,25
Р ₄	0,35	0,45	0,15
Р ₅	0,50	0,25	0,20

*Ко всем значениям, находящимся в столбце О₃, добавить число 0,01 умноженное на последнюю цифру номера зачетной книжки.

Задача 4. Определить индексы безопасности инвестиционного проекта по цене единицы продукции (Π), переменным затратам, приходящимся на единицу продукции (z), условно-постоянными затратами (P), и объему продукции (Q), если эти показатели имеют следующие запланированные значения: $\Pi = 23,4$ грн., $z = 21,2$ грн., $P = 435,8$ тис. грн., $Q = 268,5$ тис. грн.* Дать оценку полученным результатам.

*К запланированному объему продукции добавить 10 умноженное на последнюю цифру номера зачетной книжки.

8 РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО РОБОТІ З СУЧАСНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ В ОБЛАСТІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВИКЛИКАНОГО НИМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ

Вивчення дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» передбачає, що студенти вже мають певний теоретичний фундамент з низки дисциплін, що присвячені основам економічної науки («Економічна теорія», «Мікроекономіка», «Менеджмент» та ін.). На цьому підґрунті у студентів вже є уявлення про складність причинно-наслідкових і функціональних зв'язків між елементами ринкового механізму, які формуються під впливом багатьох факторів, які мають, як правило, різноспрямований характер, породжують невизначеність, конфліктність, багатокритеріальність та зумовлений ними ризик. Необхідною умовою успішного освоєння дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» у процесі їх самостійного вивчення є попередня підготовка з низки дисциплін економіко-математичного циклу (математичного аналізу, теорії ймовірностей, математичної статистики тощо).

Особливістю дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» є поєднання теоретичних та прикладних знань з питань невизначеності та ризику з метою їх практичного застосування.

Кожному студенту слід розуміти, що галузь зв'язку, для якої ОНАЗ ім. О.С.Попова проводить підготовку фахівців вже майже 100 років, сьогодні відрізняється неабиякою швидкістю змін. Завдяки навчанню в академії ми отримуємо фундаментальні знання про явища та процеси, що відбуваються у світі. Але сьогодні без додаткового самонавчання вже достатньо складно буде стати затребуваним фахівцем на довгострокову перспективу. Отже, паралельно із вивченням теоретичних положень, виконанням практичних завдань, які студенти отримують на заняттях в аудиторії, дуже важливим для освоєння предметів зі своєї спеціальності є самостійна робота з джерелами професійної літератури.

Шановні студенти-старшокурсники! Більшість того, що ви будете читати й аналізувати для самостійного вивчення, будуть перевіряти вже не викладачі, а саме життя. Отож, не зволікайте часом і під час відведених часів на навчання в академії закріплюйте фундаментальні знання вправами, читайте професійні видання та проводьте моніторинг змін в обраній області знань.

Першим кроком у вивченні предмета є ведення конспекту на базі рекомендованої основної й додаткової літератури. До речі, сьогодні часто зустрічається думка, що у ХХІ столітті конспект є необов'язковим, адже будь-яку інформацію можна прочитати в Інтернеті. Ця ідея дуже подобається багатьом студентам, оскільки «полегшує» їх процес навчання. Наявність електронного конспекту також зменшує студентське навантаження і звільняє час для інших справ. Але треба розуміти, що відмова від ведення конспекту – це пастка, яка рано чи пізно обернеться низкою проблем. Мова йде не тільки про конспект, який надається лектором, а й про особисті нотатки студентів під час детального вивчення окремих питань. Під час самостійного ведення конспекту ми тренуємо свої здібності знаходити і вивчати інформацію, аналізувати прочитане, відділяти головне від другорядного, реально від уявного, розуміти зв'язки між причинами та наслідками, розбиратись у сутності явищ та процесів, бачити різні форми їх прояву у дійсності, перетворювати складне у просте, щоб потім довести інформацію до інших. Сьогодні кожен день висуває нам різні завдання, й без розвинених компетенцій по роботі з інформацією, вирішити їх буде дуже складно.

Другий крок – це робота із законодавчими документами, періодичними виданнями, професійними інформаційними порталами у мережі Інтернет. Наприклад, на сайті <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> можна ознайомитись з архівом документів та найновішими надходженнями у Законодавстві України.

Для розширення уявлення про питання, що вивчаються в предметах, корисно читати статті у наукових фахових виданнях, занотовувати цікаві моменти. Так, дослідження з питань невизначеності умов діяльності підприємств та викликаного ними ризику можна зустріти у низці економічних журналів, а саме: «Економіка України», «Економіка і прогнозування», «Ефективна економіка», «Економіст», «Бізнес Інформ», «Стратегія економічного розвитку України» та у багатьох інших. Для пошуку окремих питань зручно користуватись пошуковим вікном Google Академії <https://scholar.google.com.ua/>. Наприклад, у пошуковій системі за ключовими словами «економічний ризик», «підприємницький ризик» можна знайти десятки тисяч статей у професійних виданнях. Також слід пам'ятати, що використання різних мов при пошуку нових матеріалів значно розширить уяву про поточний стан справ в обраній області знань.

Слід зазначити, що низка питань, які вивчаються у предметах «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» є настільки актуальними, що без їх обговорення сьогодні не обходиться жоден діловий захід міжнародного, національного та корпоративного масштабів. Тому важливою складовою процесу освоєння дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія» є моніторинг галузевих новин, звітів міжнародних організацій та компаній. У мережі Інтернет за кожною сферою економічної діяльності створені інформаційні портали, які майже щодня оновлюються новими повідомленнями у тій або іншій галузі. Періодичний перегляд (наприклад, один-два рази на тиждень) ключових інформаційних видань з обраної тематики дозволить бути

обізнаним про стан справ даної галузі, бачити перспективи тих або інших трендів і приймати відповідні рішення як споживач, співробітник або керівник компанії.

Нижче дамо перелік деяких активно діючих на даний час інформаційних порталів України, які висвітлюють різні аспекти сфери інформаційних та комунікаційних технологій, у тому числі ризики, які виникають у цій сфері.

Український інформаційний ресурс про ІТ	http://itc.ua
Компанія «Делойт» в Україні	https://www2.deloitte.com/ua/uk
Асоціація «ІТ України»	http://itukraine.org.ua/
Видавничий дім «СофтПрес» (журнали «Hi-tech», «Телемир», «Телеком», Всеукраїнський тижневик для зв'язківців та їхніх партнерів «Зв'язок» та ін.)	https://hi-tech.ua/catalog/
Новини ІТ-компаній, бізнесу, Е-комерції	http://igate.com.ua/
Український телекомунікаційний портал «PortalTele»	https://portaltele.com.ua/
Інтернет-видання «ІТ Expert»	http://itexpert.org.ua/
«Київстар Бізнес» Дайджест	https://hub.kyivstar.ua/

З метою розширення уявлення про сучасний стан досліджень з проблем невизначеності та економічного ризику у світі слід звернути увагу на звіти міжнародних організацій та консалтингових агенцій, зокрема такі:

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ)	http://www.itu.int
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)	http://www.oecd.org
Всесвітній економічний форум (ВЕФ) – публікує щорічні звіти щодо глобальних ризиків, які загрожують людству (Global Risks Report)	https://www.weforum.org
Журнал Euromoney – надає щоквартальний звіт щодо ризику країн	https://www.euromoney.com
Компанія Business Environmental Risk Index (BERI), спеціалізується у сфері визначення політичного ризику та ризику країн	https://www.beri.com
Міжнародна консалтингова компанія McKinsey & Company, що спеціалізується на рішеннях в області стратегічного управління та ін.	www.mckinsey.com

Дотримуючись наведених рекомендацій, крім закріплення та розширення знань з дисциплін «Підприємницький ризик» та «Ризикологія», студенти самостійно та при консультуванні викладачем сформулюють необхідні компетенції по роботі з професійною інформацією. Для подальшого їх розвитку рекомендується брати участь у дискусіях із колегами на семінарах, конференціях, у студентських наукових гуртках, що, у свою чергу, допоможе набутти комунікаційних навичок та інші важливі компетенції майбутнього фахівця.